

KASPER NIEHAUS

LEVENDE
NEDERLANDSCHE
KUNST

TWEEDE DRUK

BIGOT & VAN ROSSUM N.V. - AMSTERDAM

zijn neiging liep naar het eenzelvige, zonder zelfcritiek trok hij zijn kringen steeds nauwer om zich heen. Op het opperen van de gedachte eener groote expositie antwoordde hij: „Laten we, scherp oplettende buiten alle marktgeschreeuw te blijven, ons liever buiten veel van die dingen houden, die andere schilders soms aantrekken; om desnoods onbekend rustig door te kunnen werken tot tijd en wijle.” „Er komen,” was voor hem: zóó schilderen, dat gedachte en daad één waren, dat toeval niet meer bestond, dat men als persoonlijkheid kortweg groot was.

Liever dan provinciaal, zou ik JAN MANKES nationaal willen noemen: deze reeds jong aan onze kunst ontrukte meester was wel zeer van de Hollandsche school, die niet luidruchtig is. Deze stille en eenzaam gaande mensch, die zich niet direct en niet aan iedereen gaf, heeft schilderijen gemaakt, die vooral in onzen tijd, waarin een groot deel onzer jonge kunst een internationaal karakter (soms een internationale karakterloosheid) draagt, een leer en een voorbeeld kunnen zijn. JAN MANKES was een magisch realist vóór er nog sprake was van een kunst der nieuwe objectiviteit. Hij heeft de synthese klaar gespeeld tusschen het mysterie en het volle licht, tusschen het opene, duidelijke en het schoone vage en wolkachtige.

Men kent van hem figuurstukken, zooals dat van den ouden tuinman Douwe, „de wandelende houtsnee”; levende, bezielde portretten, gaarne in profiel gezien; dierstukken met egels, geiten, konijnen, marmotten, muizen, paarden, visschen, — bij voorkeur „albino's” in rijk geschakeerde witten, die elk schilder hem wel moet benijden —, en vooral met het zingend vedertje, het gewiekt geluid en vogelnestjes met eieren; interieurs, teekens van zijn liefde voor VERMEER; landschappen, die hij op 't atelier schilderde naar potloodschetsen, die hij buiten maakte; bloemstillevens, waarin hij wellicht zijn diepste gevoel heeft uitgezegd, teere dingen, waarin alles mysterieus en diep verloren schijnt in den schemerenden nacht van den tijd.

Men kent van hem teekeningen, die hij niet altijd beschouwde als studies voor z'n schilderijen, maar als op zichzelfstaande kunstwerkjes; houtsneden, waarvan hij ten onrechte vreesde, dat zij er eerst wel Japansch zouden uitzien; etsen, die hij zelf drukte, omdat hij heel veel met de tinten wilde verkrijgen, wat een ander toch nooit volgens zijn opvatting kon doen, — hij vond slechts kleine oplagen artistiek verantwoord —; litho's, welke te maken hij als een ontspanning beschouwde: een compleet, tot achtung dwingend levenswerk, alsof deze kunstenaar, die de aarde slechts geëffleureerd heeft, een voorgevoel van zijn vroegen dood had. Een werk, dat men eerst voor onbestaanbaar had gehouden, maar zonder hetwelk onze kunst thans niet meer denkbaar zou zijn.

Philippe Smit

Men zou karakteriseerend PHILIPPE SMIT een der grootste levende schilders van Holland kunnen noemen. Het is dus opvallend, dat men in de heele moderne Nederlandsche kunstlitteratuur geen enkele bijzonderheid over hem vermeld vindt. J. M.

HONDIUS merkte dan ook eens terecht op: „Het komt u misschien onwezenlijk voor, dat een zoo groot mensch en kunstenaar nu in Nederland leven zou, bijna zonder te worden gekend. Ge denkt aan dweperij, maar ik weet absoluut zuiver te zijn, terwijl ge vergeet, dat slechts zeer weinigen in onze cultuur contact hebben met den sfeer der ziel, en ik zeg het zonder bitterheid, dat Nederland het land is, waar men als nergens anders eenzaam kan zijn.” Alleen JAN ENGELMAN zei: „Terzijde staat de poëtische PHILIPPE SMIT, een der te weinige hedendaagsche kunstenaars, die aan de bovenzinnelijke schoonheid als een hartstochtelijk bemind ideaal hun leven wijden, schilder van uitnemende portretten”, en elders: „Een andere te weinig bekende figuur is PHILIPPE SMIT, die in Frankrijk werkt. Rijk is zijn verbeeldingskracht en kloek zijn beheersching van de verf. . . . Zijn doeken getuigen voor een kunstenaar, die zijn beeld van de natuur verrijkt zonder haar onwezenlijk te maken.”

Al blijft de afbeelding van een zijner pastels zonder de kleur sprakeloos en „partituur”, zij openbaart veel van den geest zijner werken. Men ziet er bijv. wel treffend uit hoe zuiver en gevarieerd zij zijn van „wit en zwart”, hoe onverwacht, soms grillig, maar steeds overtuigend, zij dit bij uitstek beeldend element handhaven.

PHILIPPE SMIT is den 17den November 1887 geboren te Zwolle. Zijn vader was een Hollander, zijn moeder was een Française. Toen hij een knaap van zes jaren was, ging hij met zijn ouders naar Parijs. Hij zwierf en schilderde veel in de omstreken van Parijs, het woud van Fontainebleau, etc. Als jongeman van vijftwintig jaar bezocht hij CLAUDE MONET te Giverny, die hem al zijn werk op het atelier toonde. Later stond hij met den vereerden meester in briefwisseling. Nadat hij lange jaren te Laren werkzaam was geweest, ging hij in 1926 voorgoed naar Frankrijk. In Holland is hij sedert slechts nog op bezoek geweest, zooals in 1934 te Bergen. In den tijd van drie maanden ontstonden toen pastels van de waterpoort te Hoorn, van een zeventiende-eeuwsche boerderij in de Beemster en een groot schilderij van de haven van Volendam.

Hij is in onzen middelmatigen tijd een mensch, die zich zonder eenig ander doel werkelijk voor de kunst interesseert. Deze moderne kunstenaar leeft niet ver van die edele en sublieme extase, welke de kunst geeft. Hij is niet in de war gebracht door theorieën en principes, die meer en meer van de oerbron verwijderen. Hij wil niet meer zijn dan deze of gene, maar altijd zichzelf overtreffen. Zijn kunst heeft diepgang. De kunst is moeilijk, zij vraagt de opoffering van zichzelf. PHILIPPE SMIT is nooit volstaan. Maar in elk schilderij dat hij maakt, tracht hij het beste van zichzelf te geven.

Hij vereenigt de realiteit der dingen met den droom, die, naar hij meent, voor een zuiver kunstenaar slechts dan geheel in vervulling zal gaan, als hij uiterlijk en innerlijk zoo waar mogelijk is, want er is geen schoon zonder poëzie en zonder een groote uiterlijke waarheid. „De vorm moet voor het gevoel van een onberispelijke juistheid zijn. Wanneer de kleur en de vorm zich moduleeren volgens de sublieme extasen der ziel,

dan komt men tot verscheidenheid van zijn werk en wordt bevrijd van al de aesthetische en theoretische formules, die onzen tijd zwaar en smartelijk tot last zijn.”

„Hoe moeilijk is het te bijten in de bittere citroen van het ideaal,” schreef hij eens, „maar wat zou het leven zijn zonder God en zonder schoonheid, wat hetzelfde is. De kunst is een weerschijn der hemelsche dingen. . . . Z'n kunst maken, onpartijdig voor zichzelf, met de onschuld der jeugd, waarachtig zijn tot op 't diepste der ziel, los van z'n kleine persoonlijkheid, van roem en van alles wat er uit volgt, de persoonlijkheid zijn, die God ons gegeven heeft, de tolk der hemelsche en aardsche dingen zijn, tusschen de natuur en Hem: ziedaar onze edele roeping.”

Hemel en aarde zijn één; de uiterlijke wereld is het zuivere symbool van de geestelijke wereld. SWEDENBORG, die een groote ziel bezat, had ons reeds geleerd, dat de hemel een heel groot man is en ons de geheimen der analogie geopenbaard: dat alles, vorm, beweging, getal, kleur, geur, in het geestelijke zoowel als in het natuurlijke zinrijk is, wederkeerig, omgekeerd, overeenstemmend. PHILIPPE SMIT spreekt als schilder de taal der overeenstemmingen, een zeer oude taal, ingeworteld in de natuur zelve van den menschelijken geest. Hij heeft evenals EL GRECO de aarde wederom met den hemel verbonden. Hij vereert EL GRECO, met een absolute vereering der manifestatie van het diviene in EL GRECO. Hij voelt zich uitsluitend aangetrokken tot datgene in EL GRECO wat gothisch was; hij is een man vol spanning en het spanninglooze gaat hem ongemerkt voorbij.

POUSSIN schreef, dat de moderniteit in de schilderkunst niet vooral bestaat in een nog nooit gezien onderwerp, maar in de goede en nieuwe dispositie, „en van algemeen en oud wordt het onderwerp oorspronkelijk en nieuw”. Zoo behandelde PHILIPPE SMIT op nieuwe wijze een onderwerp als de Annunciatie aan Maria in een magische pastel, waarin hij het wezenlijke, wonderbare der mystische en onbegrijpelijke gebeurtenis voorstelt; het bereid zijn van Maria en de geheimzinnige overschaduwning door de kracht des Heeren. De handeling speelt zich af in een interieur. Het met sterren bezaaide firmament, dat men door het raam ziet, de vaas met de lelies, de Romaansche kolommen van de schouw, — met het licht tegenover de donkerten —, de open deur, zijn vol diepere beteekenis; de vrouwelijke figuren vol gracielijke en levende beweging en van een aanminnige en verinnerlijkte gelaatsuitdrukking. In een liefelijk gevoeld, portretachtig opgevat genrestuk, „Madonna bij het venster”, gaf hij de figuur van Maria eenvoudig en warm-menschelijk weer, in alle huiselijkheid besloten in de binnenkamer, tot een „wellustich pryel van bloemen” gemaakt door velerlei bloemen in een glas waardoor de zon schijnt, herinnerend aan de vergelijking dat de H. Maagd, bij het ontvangen van den H. Geest, volkomen ongerept bleef. Een Christusbeeld wijst naar de toekomst.

PHILIPPE SMIT is een Engelziener in pastels als „La fée, apparition”, „Saint”;

„L'Ange chantant”; „Hommage à Frédéric Chopin”; in schilderijen als „La lavandière du paradis”; „Soupir”, — een vrije interpretatie van het gedicht van STÉPHANE MALLARME, „Mon âme vers ton front”; „Le manoir du songe”; de „Ascension dans une nuit étoilée” en „L'Ange du crépuscule”. Hij zag buitengewone meisjes zoo mooi als Engelen of Madonna's. Deze stille, weggedoken Angelus-Silesius-natuur bereikte in deze geheel vrije, ideale figuren, waarin hij soms ook het zweven schoon en groot voorstelde, een hemelsche reinheid. Zijn hemelgeesten, cherubijnen en serafijnen drukken meer jubel dan klacht uit.

In „L'Après-midi d'un faune”, een vrije interpretatie van het gedicht van STÉPHANE MALLARMÉ en van de muziek van CLAUDE DEBUSSY, behandelde PHILIPPE SMIT in den faun een der bekoorlijkste en meest geliefkoosde motieven der oude kunst; in den centaur een figuur uit den kring, die nog de latere Grieksche kunst niet moede werd met nieuwe scènes en motieven te verrijken. De vermenging van het menschelijke en dierlijke, de overgang van de boksvueten in het menschenlichaam van de satyr is meesterlijk en vol geest, evenals bij den centaur de overgang van het bovenste, menschelijke deel in den dierlijken lichaamsvorm, gegeven met een gevoel voor het levende, dat den beschouwer aan het werkelijke bestaan van zulke wezens doet gelooven.

Als portrettist is PHILIPPE SMIT geen Pegasus-in-het-gareel, geen dier martelaren, met wie reeds JACOB JORDAENS deernis had. Hij schildert bijna uitsluitend de menschen die hem het naaste zijn. Z'n portretkunst, vreemd aan alle vleierij, kent geen menschenvrees. De uitdrukking van het gelaat, de individualiseering, de psychologische kunst, blijven het arrangement, het effect overheerschen. Z'n portretten drukken iets uit, dat de van toevallige belichting afhankelijke, mettertijd wisselende gelijkenis passeert: het onveranderlijke karakter of wezen van den mensch, zooals het zich uit in werken en daden. Hij is een realist van het blijvende, van den vasten vorm, die 's menschen geest en gevoel, onafhankelijk van zijn wil, z'n uiterlijk voorkomen doen aannemen en die aldus de geschiedenis der ziel, die het lichaam bouwt, plastisch vertelt.

Een pastel als „En bateau”, in 't motief nauw verwant met een vroeger schilderij „L'Ame de la rivière”, is een genre-achtig opgevat portret. De kunstenaar vertolkte hier de stemming der natuur niet langs directen weg, maar hij bracht een tusschenpersoon ten tooneele, die met de natuur verband houdt als het zich spiegelende met het spiegelbeeld. In deze figuur komen alle lichtstralen van het landschap samen en scheppen daar als 't ware een oog; de figuur is de ziel van het landschap, door haar spreekt de geest der natuur tot ons. In verscheidene schilderijen en pastels, die ons vaak door den toover van het maanlicht in een weldadig ontroerde stemming brengen, zal de eenzame, droomerig in de beschouwing van het stille landschap verloren figuur ons opwekken, ons met haar te identificeeren en in haar gevoel en gedachte te verplaatsen.

PHILIPPE SMIT schilderde ook vele landschappen, die de directe natuur navolgen,

waarmee hij geheel, door het landschap zelf, mystisch-religieuze begrippen aanduidde. In deze landschap-symphonieën zonder menselijke solo, overheerscht de harmonische totaaltoon, zonder monochroom te worden, de bonte, individueele of locale kleuren. Het thema dezer landschapkunst is de voorstelling van bepaalde religieuze stemmingen van het gemoedsleven door de uitdrukking van overeenkomstige, plechtig-weemoedige stemmingen van het natuurleven.

Jan Zondag

Een kunstenaar als JAN ZONDAG moet den goeden burger wel een excentriek, onberekenbaar en vreemd wezen toeschijnen, wiens „gevaarlijk” leven hij heimelijk zoowel vreest als benijdt. Hij achtte een rijksbetrekking niet het hoogste goed, hij deed afstand van een zekeren, materieelen welstand en ruilde daarvoor een vrij leven, naar eigen wil en welbehagen, eenzaamheid, zwerven en dikwijls nood, dien hij echter gaarne leed.

Na het verlaten der lagere school, deed hij den landarbeid, waartoe hij gedwongen werd, dikwijls met tranen in de oogen. Maar van zijn vader mocht hij tenslotte gaan leeren voor onderwijzer, als hij een beurs kon krijgen. Als kweekeling won hij eens een gramfoon in een prijsvraag voor een reclame-teekening. Als onderwijzer boetseerde hij o.a. den kop van een ouden dominé. Tusschen de druppeltjes door maakte hij teekeningen met waskrijt op carton en pastels. Hij maakte kennis met den schilder PHILIPPE SMIT, die bij denzelfden antiquair Japansche prenten kocht. Het verlangen om zich geheel aan de kunst te geven was als een ziekte, het maakte hem abstract voor de klas, 's nachts zag hij de leerlingen in zijn droomen. Hij stortte zich in de beminde wereld der kunst en ging volop teekenen en schilderen. Hij vormde zichzelf. Zonder leermeester, zonder raadgevingen, zonder invloeden, — behalve dien, in het eerste werk, van z'n vriend PHILIPPE SMIT —, liet hij geheel den voorrang aan de natuurlijke aandrift en het genoegen zonder aarzelen zich zelf te blijven. In de afzondering in het zich één voelen met de natuur, kon hij, evenals zijn geestverwant en richtinggenoot WILLIAM DEGOUVE DE NUNCQUES, al de harmonische elementen vinden om zich uit te drukken.

JAN ZONDAG leeft altijd in de heuvels en in de bosschen, aan en op het water, om zich geheel in de natuur te verdiepen. Hij zit dikwijls lang op een heuvel om zich heen te kijken en de schoonheid der wereld te genieten. In winter- en maannachten gaat hij er op uit, om zich te laten inspireeren. Waar hij een bijzonder mooi landschap vindt, blijft hij rondzwerven, alsof hij de makker van de dieren des velds was. Ik ken niemand met een grooter liefde voor het landschap, dat hem tot schilder maakte, geen trouwer dienend ridder van Dame Natuur en van den nacht en van den nevel, die alles groot en tooverachtig maken. Want de zon-op-middaghoogte is hem, evenals COROT, een charlatan; hij is een morgen- en een avondmensch, hij staat op voor dag en dauw

Philippe Smit, En bateau (pastel)